

Války a boje Eduarda Štorcha

Josef MÄRC

I. EDUARD ŠTORCH UČITELEM VE „ZNĚMČENÉM RUDOHOŘÍ“

Po absolvování učitelského ústavu v Hradci Králové a krátkém „podučitelském“ působení ve východních Čechách přichází na sklonku 19. století Štorch do severozápadních Čech, aby zde na třech školách působil po čtyři („a kousek“) školní roky jako učitel, respektive podučitel (Hostomice nad Bílinou, Kopisty, Most). S určitou nadsázkou se dá říci, že severočeské působiště formovalo Štorcha jako učitele i jako vlastence. Tady se projevuje jeho zájem o sociologii (především aplikovanou na školní prostředí), zde píše své první beletristické prozaické pokusy (povídky z Mostecka se silným sociálním akcentem), zde vzniká jeho první historická studie.

Štorchovy rané (krušnohorské) postoje jsou naplněny radikálním vlastenectvím, levicovým, až levičáckým (anarchistickým) pojetím světa, sympatiemi k modernímu, dekadentnímu umění. Vědomé vlastenectví a levicové (sociálně demokratické) vidění světa zůstane pro Štorcha příznačné přinejmenším do konce jeho učitelské kariéry (velmi brzy dostane jeho chápání světa sociálně masarykovský rozměr). Ostatně Štorch Masaryka obdivoval již v době svého mosteckého působení, doložitelné jsou osobní kontakty mezi oběma muži, navíc také i Masarykovi Štorch vděčil za získání pražského místa.¹ Štorch připomíná Masaryka jako svého přítele – jejich setkání mohla mít až konspirativní charakter.² Masarykův portrét visel ve Štorchově pracovně určitě již v roce 1907 a podle dochovaných fotografií jej nesundal ani v době první světové války.³

¹ Z Mostu odešel Štorch do Prahy. Přímluvu získal také od profesora Františka Drtiny, otce Prokopa. Památník národního písemnictví (PNP), osobní fond Eduard Štorch. Koncepty odeslané korespondence 1902–1919. Koncepty dopisů Masarykovi, první kontakt doložen již v roce 1902, koncepty dopisů Drtinovi.

² PNP, osobní fond Eduard Štorch. Koncepty odeslané korespondence 1902–1919. Koncept lístku Masarykovi z dubna 1904, kde Štorch zakresluje místo plánovaného setkání.

³ PNP, osobní fond Eduard Štorch. Fotografie. Fotografie Štorcha v jeho pracovně ve vojenské uniformě s Masarykovým portrétem nad stolem. Fotografie pracovny s Masarykovým portrétem (z roku 1912) je uveřejněna v KAKÁČ, Bohumil: Eduard Štorch. Praha 1986, s. 114, ovšem v nevyhovující kvalitě. Štorch sepsal také osobní vzpomínky na TGM, mezi nimi i některé anekdotické.

Typická je také rozsáhlá Štorchova mimoškolní osvětová aktivita v národním duchu – přednášky pro místní pobočky Národní jednoty severočeské, uspořádání knihovny v Mostě, výlety s dětmi, novinové články...⁴ Štorchovy přednášky zabíraly rozličná témata historická (Hus, Komenský, Palacký), geografická i společensky aktuální (o úloze ženy, o organizování českého společenského života v Podkrušnohoří). Jen v průběhu první poloviny roku 1902 jich vykonal nejméně osm nejen na Mostecku, ale například také v Žatci. Většina z tehdy publikovaného předznamenala Štorcha typického po většinu jeho dalšího života – patrně jedinou z tehdejších tendencí, kterou brzy opustil, byla modernistická ambice. Epizodicky tak působí příspěvek v Matici svobody, „Časopisu pro vědy socialistické,“ napsaný podle Štorchova vlastnoručního přípisu v květnu 1899 a nazvaný **Pryč s kulturou!** Štorch v tomto textu volá po satanovi – „Ozař mne silou krutosti své a žár pekel rozlej žilami mými. Jsem tvůj. Jsem barbar hrdý a vztyčený, jsem pohan.“ Dekadentní ráz Štorchova psaní se však dočkal jen jednoho pokračování a příznačné je také to, že ani jeden díl „výkřiků z okna“ není podepsán.⁵ Podobný tón nalezneme ještě v některých Štorchových básnických pokusech.⁶ V dalším Štorchově psaní pak převládne realisticko-obrozenecký charakter jazyka i nazírání na svět.

Výrazem Štorchovy bojovnosti v době severočeského působení se stávají především tři okruhy (jak bude pro Štorcha vždy typické – velmi těsně se prolínající) – sociální tematika, zájem o historii, pedagogická teorie. V každém z nich přináší na svou dobu nonkonformní názory – předpokládám, že trvalou inspirací by dodnes mohl být Štorch především v oblasti učitelské.

V podstatě první beletristickou prací Štorchovou je cyklus povídek – sociálních obrázků *Ze severočeského revíru*. Ideou textů byla snaha, aby čtenář „*poněkud si pravý život severočeský dovedl představit.*“⁷ Úvodní z próz otiskovaných ve Věstníku Národní jednoty severočeské se jmenuje **Baruška** a je vedle návaznosti na tradice venkovské prózy poloviny 19. století laděna možná až šlejharovsky.⁸ Úvod je krátkou apoteózou přírody, která se ovšem ocitá v přísném kontrastu s životem lidí. „*Krajino krásná, bohatstvím oplývající, že ti rovně není po Čechách, studno zlatá, tebe podzimní mlhy přikrývají a těžký dým plouží se po tobě, abys zastřena byla rouškou, rakvi hromná, aby nebylo vidět slzí krví promíšených, tekoucích po tobě, aby slyšet nebylo hrůzného sténání bídných...*“ Obrázek je v podstatě biografii – dokumentem života Barušky, dívky – ženy, která přišla před deseti lety sloužit na panský dvůr a kam se ze zoufalství opět vrátila. Ovšem „*bledá, vyhublá, udřeně vypadající, ač jest jí nyní 24 let,*“ s pěti dětmi, šesté očekává, těch pět dětí má tři otce a také tři matky, nejstarší z dětí chodí do německé školy. „*A ty jsi Němec? – Já? – Já su Čech!*“ Závěr je úvahou o trudné perspektivě Baruščina dalšího osudu opět ve sváru s krásou přírody. „*Kdo je tu vinen? Podzimní mlhy naplňují celou kotlinu uhelnou, přikrývají hrobku ohromnou, a lidé chodí po zemi a neslyší... nevidí tu tisíce sester, nešťastných sester, jimž nejvznešenější úkol – mateřství – jest kletbou –*

⁴ Věstník Národní jednoty severočeské v letech (VNJS) 1902–1903, PNP, osobní fond Eduard Štorch, odborné publikace.

⁵ Pryč s kulturou! (Výkřiky z okna.) In: Maticice svobody. Časopis pro vědy socialistické, Brno 5. prosince 1900. číslo I.

⁶ PNP, osobní fond Eduard Štorch. Rukopisy vlastní – poezie.

⁷ Byly publikovány ve Věstníku jednoty severočeské v letech (VJS) 1902–1903.

⁸ VNJS 1902, číslo II., str. 41–43.

Krajino krásná.“ Štorch také sbíral statistický materiál o svých žácích a jejich rodinách, zajímal se o jejich stravování, rodinné poměry, trávení volného času, vybavení domácnosti... jím nasbírané údaje dodnes působí velmi neutěšeně.⁹

Prvotinou v oblasti historického bádání je „historická“ (ale jak bude pro Štorcha typické i velmi současná) stať **Oslava vítězství nad husity v Mostě**, polemika proti katolickému a (vše)německému vzývání Panny Marie, která zachránila Most před husity a na jejíž počest pořádá Most významnou slavnost (podle Štorcha se zjevným protičeským akcentem).¹⁰ Historické bádání a posléze i historická beletrie bude pro Štorcha zároveň i činností vlasteneckou – věnuje se lokální historii a současnosti (v rukopise zůstávají dějiny Mostu, publikuje příspěvky k dějinám obcí na Mostecku – Havraň, Kopisty...), podařilo se mi najít jen torzovité útržky o Štorchově archeologickém bádání na Mostecku.¹¹

Přestože byla severočeská „štace“ druhou etapou Štorchova učitelského působení, můžeme až zde sledovat utváření, dotváření Štorcha jako pedagoga. Existují soubory dětských prací, které si Štorch archivoval (výkresy, slohová cvičení na drobných útržcích papíru) a také publikované studie – návrhy na zlepšení situace ve školách českého Rudohoří (zpočátku důsledně užíval tohoto staršího geografického označení).¹²

Štorch se utváří jako učitel výrazně pedotropické orientace. Jeho osobní poznámky, které zůstaly v pozůstalosti, se týkají především sociálního zázemí žáků. Zajímalo jej, jak děti tráví volný čas, jejich bytové a stravovací poměry, která místa navštívily, návštěvy kostela apod. *„Každý učitel bojí se zdejší krajiny, a nejen pro zkažený vzduch dýmem, ale pro zpusťlé děti, které jsou postrachem. Malé děti kouří, jakmile se naučily běhat, kořalku pijí s dospělými, zároveň lžou, podvádějí, jsou do krajnosti drzé, surové a vůbec litanie jejich hříčků byla by velice dlouhá.“*¹³ Tomu odpovídají i nedobré školní výsledky, Štorch ovšem nachází řešení – které je také snahou překonat počáteční „krušnohorský“ pedagogický pesimismus – děti mají být vedeny ke spoluzodpovědnosti za výsledky učení, k samostatnosti, věří ve význam četby a učení textů z paměti, zavádí učení mimo školu – školu v přírodě. Není zcela patrné, jakých dosáhl výsledků v kvalitě vzdělávání, ale zcela určitě u mnohých „problémových žáků“ vytvořil pozitivní vztah ke škole, k učení. Byl učitelem velmi oblíbeným, zachoval se konvolut dopisů žákyň z Hostomic, ve kterém se předhánějí ve vyjádření smutku nad tím, že jejich pan učitel z jejich školy odešel. Dokonce jej lákají zpět a slibují – *„...pánům učitelům nosíme pivo, vrátíte-li se, budeme vám také nositi.“*¹⁴ Štorch jejich přání nevyslyšel, patrně nebylo ve Štorchově případě pivo oním správným lákadlem. Sám sebe označoval jako abstinenta, víno pil prokazatelně při svých pobytech u Jaderského moře. Obliba mezi žáky (je doložena i z pozdějšího působení v Mostě) však nekoresponduje s postojem nadřizených

⁹ RÝDL, Karel: Eduard Štorch. Český průkopník moderní zážitkové pedagogiky. Lüneburg 1999, str. 6–8. PNP, osobní fond Eduard Štorch, rukopisy vlastní.

¹⁰ ŠTORCH, Eduard: Oslava vítězství nad husity v Mostě. Samostatný otisk Praha 1904.

¹¹ již BÍLEK, Karol: Literární pozůstalost. Eduard Štorch (1878–1956). Praha 1979, s. 4 – připomíná archeologickou činnost Štorcha již v Mostě, ve fondu PNP Eduard Štorch, se nacházejí nákresy nálezových situací při výkopech v Mostě, poznámky o Štorchově vlastnictví některých nálezů.

¹² PNP, osobní fond Eduard Štorch – odborné publikace – články; PNP, osobní fond Eduard Štorch rukopisy žáků.

¹³ Tato poznámka se opravdu týká českých dětí. Otisková také KAKÁČ, Bohumil: Eduard Štorch. Praha 1986, s. 56.

¹⁴ PNP, osobní fond Eduard Štorch. Korespondence. Hostomice. Žáci obecné školy.

úřadů, který je vůči Štorchovi až nepřátelský. Mimo jiné je mu vytýkáno, že vzal žáky do Prahy v neděli, aby se vyhnul návštěvě kostela. Štorchova obhajoba je pro něj příznačná. Obvykle neprojevoval „veřejnou“ statečnost – proti této výtce se obhajoval tím, že v Praze s dětmi navštívili chrám svatého Víta (čímž bylo učiněno zadost náboženským povinnostem) a interpretoval celou událost jako nedorozumění.¹⁵

II. EDUARD ŠTORCH A VELIKÁ VÁLKA

28. června 1914 – MUDr. Rudolf Jedlička otevřel pro veřejnost Pražské sanatorium v Podolí (jak by se změnil vývoj událostí, kdyby František Ferdinand d'Este raději než na manévry do Bosny zamířil ve výroční den své svatby mezi četné čestné hosty této slavnosti). Jedličku připomínáme na tomto místě i z dalšího důvodu, je totiž v Čechách průkopníkem rentgenologie (prakticky si její možnosti ověřil také v balkánských válkách). Štorchova válečná služba spočívala totiž v první řadě ve službě u rentgenu – byl asistentem lékařů Kukoly, Hofmana a dalších ve vojenské nemocnici v Karlíně (minimálně v období od pozdního léta 1914 do srpna 1915). Rentgenování jej velmi těšilo (podle vlastních záznamů prošlo jeho rukama, jeho zařízením na 2400 pacientů). Věnoval se mu velmi pečlivě, psal si také poznámky o jednotlivých pacientech, zachovaly se plánky pokojů se jmény zraněných a se stručnými Štorchovými poznámkami k jednotlivým zraněným (říjen 1914 – duben 1915).¹⁶ Jeden z jeho rentgenových snímků se stal součástí jeho Pracovní učebnice dějepisu (Röntgen. střela v pravé ruce), bohužel se nedá identifikovat, kdo byl pro Štorchem pořízené rentgenové snímky „modelem.“¹⁷ Rentgenování v Čechách má velmi zajímavou historii, a jak se vtipně traduje, svou černou a bílou stránku (místem premiéry rentgenu v Čechách měl být jeden ze dvou hotelů pražského hoteliéra Cífyky, buď hotel Bílý kůň, nebo Černý kůň) a byl u toho také mladý Rudolf Jedlička.¹⁸

Stejně jako rentgenování se Eduard Štorch věnoval klasickému fotografování, které ovšem provozoval již před válkou. Fotografie z nemocnice a některé rentgenové snímky uveřejnil s krátkými texty v dobových periodikách – Světozor, (Válečná zranění v Röntgenově kabinetu), Český svět (Moderní lékař ve válce).¹⁹ Na několika z jeho fotografií nalezneme princezny Hedviku (nar. 1894 Košťany – zemřela 1966) a Leopoldu (nar. 1891 Košťany – zemřela 1958) Lobkowiczovy z rodiny 10. knížete z Lobkowicz Zdenka Ferdinanda (manželka Anna Berta von Neipperg, zemřela 1932 v Chomutově). Dcery sloužily (patrně především pod vlivem vlastenecké – prorakouské výchovy ze strany matky,

¹⁵ KAKÁČ, Bohumil: Eduard Štorch. Praha 1986, s. 21.

¹⁶ ukázka: Jan Kropáč, 33 let svobodný učitel z Litovle u Drátek a Holešova, (zraněn) 18.11. u Krakova při útoku, sem (nemocnice Karlín) 24. 11., levé koleno (Štorch píše okleno) zkráceno 5 cm, sádra, 17.12. operace, vyteklo velké množství hnisu, vyřazeno několik úlomků, 29.12. z rány vytéká velké množství hnisu, 5.1. sádra snáta. konsolidace úplná, zkrácení 2,5–3 cm, 28.1. rána čistá, ke zhojení se blížící (závoroky doplnil JM) PNP, osobní fond Eduard Štorch. Zápisky z války s evidencí raněných.

¹⁷ ČONDL, Karel – ŠTORCH, Eduard: Pracovní učebnice dějepisu III. Praha. II. vydání 1946, s. 137.

¹⁸ http://neviditelnypes.lidovky.cz/lekarstvi-z-historie-rtg-0hf-/p_veda.asp?c=A070402_113424_p_veda_wag

¹⁹ Světozor, ročník XV, číslo 7, Český svět, ročník XI, číslo 7, 1914, Český svět, ročník XI, číslo 10, 1914 (jen fotografie)

významné představitelky rakouského Červeného kříže) v karlínské nemocnici. Je možné, že Štorch se mohl s rodinou setkat již za svého podkrušnohorského působení, každopádně jej sestry lákaly přinejmenším jako fotografický objekt.²⁰

Během války Štorch pod přezdívkou Sachem (šaman) publikoval rozmanité texty v časopise Junák, rád bych upozornil především na tři. Uveřejnil zde první ukázkou ze své prózy z doby Sámovy **Bohatýr Vratislav**.²¹ Zdeněk Sklenář tuto ukázkou ve svém fundovaném rozboru nepřipomíná, ale jinak považuje celou „bylinu“ **Král Vratislav** (vyšla 1917) za významný doklad Štorchova vlastenectví a nedbale odvedenou práci rakouské cenzury.²² Král Vratislav je oslavou „českého“ mýtizovaného hrdiny, daleko více epos než historická beletrie. Štorch ve svém zdůvodnění smyslu Bohatýra Vratislava upozorňuje především na povzbuzující akcent, již zmíněné vlastenectví (ve smyslu národním), vystavění ideálu českého junáka, v knížce je „ledacos skryto mezi řádky.“²³ Mnohé je ovšem více než jasné – „*Bratři moji, bohatýři. Stateční jste jako orlové, ale osvobodit otýralé bez spolupráce jejich není dílo trvanlivé a shroutí se opět po nedlouhé době... lid sám vstáti musí k vysvobození svému a na nás jest, býti mu chrabrymi vůdci i nadšenými vzněcovateli. Vím, že brzo probudí nás kvílení nových útisků a pak bratři junáci se mnou půjdete! Od muže k muži, od statku ke statku burcovati budeme srdce ospalá.*“²⁴ Nabízí se otázka, neměl-li za bohatýry schovaného Masaryka a další (český junák musí být silný, silný tělem i duchem), v tomto případě by to bylo více než pikantní, neboť bohatýry vyzývá mimo jiné i citací z Rukopisu královédvorského. Bohatýr Vratislav je próza, která se nevyhýbá smrti a krvi, což tak úplně nekoresponduje se Štorchovým nazíráním na obraz války v literatuře pro mladé čtenáře. Snad je to v případě Bohatýra Vratislava způsobenou silnou závislostí na literárních předlohách, kompilací středověké epiky.

Ve stejném časopise publikoval „reportáž“ ze svých pobytů v letech 1913 a 1914 u Jaderského moře, ten druhý byl přerušen vyhlášením války.²⁵ Zdá se, že bychom jihoslovanské pobyty Štorcha a jeho přátel mohli charakterizovat jako dobové příklady „living history.“ Štorch byl patrně hlavním koordinátorem celého podniku, duší a vedením pobytů. Spoluvytvářel patrně i zásady fungování celé komunity.²⁶ A projevil se jako obezřetný a úspěšný prognostik – „*Dalmácie nedostane se ani po válce do vlašských rukou, o tom jsme přesvědčen, proto budou mít čeští skauti cestu sem vždy otevřenou.*“

Třetí skupina textů jsou rozličné texty zaměřené na skautské záležitosti – Štorch vytvářel rozmanité úkoly, rébusy pro mladé čtenáře, referoval o sportovních aktivitách – propagoval zimní sporty, v této době i sánkování apod. Nejvýznamnější z hlediska vojenské

²⁰ Z deseti dětí Zdenka Ferdinanda v armádě sloužil určité ještě i syn Karel (nar. 1893 patrně také v Košťanech – padl 15. 6. 1916 jako nadporučík druhého regimentu hulánů) – ve sbírkách Národního muzea v Praze je uložena zbožná vzpomínka na něj www.nm.cz/download/knm/zbozne_vzpominky_tab.htm – i.č.162

²¹ ŠTORCH, Eduard: Bohatýr Vratislav. In.: Junák, číslo 1, 1916. Případná je ilustrace reprodukováná na stejné straně jako ukáзка – Typy stanů severoamerických indiánů.

²² SKLENÁŘ, Karel: Bohové, hroby a učitelé. Cesty českých spisovatelů do pravěku, Praha 2003, s. 268–271.

²³ PNP, sbírka Eduard Štorch – koncepty korespondence – dopis „Vrátkovi“ (patrně Vratislavu Bažantovi, tehdy dvanáctiletému) z 15.10.1917 – kterému je kniha dedikována.

²⁴ ŠTORCH, Eduard: Bohatýr Vratislav. Praha 1917, s. 58.

²⁵ ŠTORCH, Eduard: U moře. In.: Junák, číslo 9, 1915, s fotografiemi.

²⁶ PNP, osobní fond Eduard Štorch. Koncepty odeslané korespondence 1902–1919. Koncepty dopisů především Pelantovi a dalším.

tematiky se jeví článek s titulem **Pro skauting**.²⁷ Štorch se v něm vyznává ze svého obdivu ke skautingu, on sám se označuje za jakéhosi „protoskauta“ a apeluje na mladé čtenáře. „*Přál bych si mít desatera ústa, abych mohl šířit porozumění pro skauting*“, aby si uvědomovali význam junáckého způsobu života, který jim pak ve válce (samozřejmě jim válku nepřeje) může přinést mnohá ulehčení („*mnozí vojáci nevyznají se v poskytování první pomoci, nedovedou skákat, šplhat, plouvat, utíkat... neznají význam čistoty... snědli hrušku, kterou z lejna vytáhli a jen o kalhoty ji otřeli... Pak ovšem padli v oběť dysenterii!*“).

Z první války ze zachovaly ještě další záznamy „deníkového“ typu – první jsou „denní zápisky“ z cesty na Slovensko v létě 1917, kde se věnoval rekonvalescenci a především archeologickým „výzkumům.“ Netroufnu si po přečtení Sklenářovy monografie psát při vši ctě ke Štorchovi o jeho archeologické činnosti bez uvozovek.²⁸ Další částí slovenského pobytu byly neuvěřitelné gurmánské zážitky – i z toho důvodu je patrně zmíněný text nadepsán – Červenec 1917 v Prešpurce za války.²⁹ Jak je patrné z ukázky, jídlu byl Štorch ochoten vždy věnovat náležitou pozornost. Nic jiného se v zápiscích z Bratislavy – Prešpurku nenachází. Druhý, opět stručný zápis je ze (skautsko-archeologické) výpravy na Mělnicko. Ještě i v nedávno publikovaných publikacích se můžeme dočíst, že během první světové války Štorch utekl z transportu na frontu a skrýval se v Jedličkově ústavu, případně pražském ústředním útulku.³⁰ Situace ze zdá prozaičtější – Štorch byl 31. 8. 1915 propuštěn na dovolenou na neurčito, v listopadu téhož roku obdržel bronzovou medaili Červeného kříže.³¹ Podle svých vlastních záznamů získal za vojenskou službu vyznamenání tři.³² Po dočasném zproštění byl nejpozději v červnu 1917 uznán další vojenské služby neschopen. Mezitím nadále vyučoval na pomocné škole v Libni. V srpnu 1918 se na základě konkursu stal ředitelem Dětské ústřední útulny v Bartolomějské ulici. Během válečných let pracoval stále (pro Štorcha bylo typické doplňování a přepracování svých knížek pro nová vydání) na Lovcích mamutů a na koncepci Slabikáře pro pomocné školy.

²⁷ ŠTORCH, Eduard: Pro skauting. In.: Junák, číslo 6, 1915.

²⁸ SKLENÁŘ, Karel: Bohové, hroby a učitelé. Cesty českých spisovatelů do pravěku, s. 215 an.

²⁹ Ukázka – Neděle 22.7. – Káva a chléb s máslem a 1/81 medu, chléb s máslem a medem, máslo, tvaroh. Oběd – polévka z kuřat, chřest s máslem, kuřata pečená, kuřata smažená (obalov.), okurkový a hlávkový salát, boby, brambory. Dreher-brei. Buchty tvarohové, koláče meruňkové. Káva a buchty.

Večeře: Smažená kuřata, Pečená kuřata. Kuřata na paprice, Tarhonya, salát okurkový a hlávkový, zadělávané lusky. Opečené brambory. Koláče. Dreherbrei. (obdobné zápisy pokračují až do 24. srpna) PNP, osobní fond Eduard Štorch. Záznamy z cesty na Slovensko 1917.

³⁰ RÝDL, Karel: Eduard Štorch. Český průkopník moderní zážitkové pedagogiky. Lüneburg 1999, str. 9. ŠTORCH, Eduard: Čarodějův učedník. Praha 1997. Goldstein a Goldstein. O autorovi, s. 77.

³¹ PNP, osobní fond Eduard Štorch. Dokumenty. Vojenské a domobranecké doklady.

³² PNP, osobní fond Eduard Štorch. Koncepty odeslané korespondence 1902–1919. Koncepty dopisu ke konkursu na místo ředitele pražské útulny.

III. PROBLÉM VÁLKY V UČEBNICÍCH EDUARDA ŠTORCHA V POROVNÁNÍ S DALŠÍMI UČEBNÍMI TEXTY MEZIVÁLEČNÉHO ČESKOSLOVENSKA

Problematiku války v díle Eduarda Štorcha řeším především na základě srovnání Štorchova teoretického příspěvku **Válečný dějepis**³³ a porovnání dvou vydání III. dílu Pracovní učebnice dějepisu z let 1937, respektive 1946.³⁴ Zajímavé by bylo zabývat se pojetím války ve Štorchově beletrii, ale tento problém by vyžadoval samostatnou studii.

Štorch zaujal vůči válkám ostře vyhraněné stanovisko, které zdůvodnil výše zmíněným příspěvkem z roku 1909, tedy v době, kdy stále ještě dotvářel koncepci svého reformního dějepisu.³⁵ Dosavadní učebnice nazývá „krvavými romány,“ lze v nich spatřit jen „krev a krev.“ Pro většinu válek platí jednoduché schéma – „*vznikaly zpravidla z pletich diplomatických, choutek a pletich mocnářů... jednou vyhrála ta strana, podruhé ona... mnoho lidí padlo pro nic za nic.*“ Není však proti některým válkám („*nemožno je z historie vymazati*“), je proti válečnému pochopení dějin. Válku odsuzuje. Definuje války, které mají v dějepise zůstat: „*když jedná se o veliké, kolektivní hnutí celého národa a když běží o záchranu národní samobytnosti a kultury. Jindy zase zmocní se některého národa nezadržitelné hnutí, které jej neodvratně pudí k výboji (stěhování národů).*“ Vytváří klasifikaci vhodných válek pro výuku – např. válka o svobodu kulturní, o náboženství, plemen o světový trh. Ta má v době publikování článku za sebou „episodu první – válku rusko-japonskou.“ Nezůstává jen u výběru témat, ale hledá i interpretační klíč – „budeme zdůrazňovat význam té které vojny v celkových dějinách – vynikne žádoucnost světového míru.“ Tato koncepce je platná i pro většinu Štorchovy beletrie, autor se v ní zpravidla vyhýbá líčení krvavých, bitevních scén, velmi často jsou válečné události zaznamenány jako vyprávění ve vyprávění (bojovníci se vrátili a u ohně vyprávějí), popisy soubojů nejsou typické, ani rozsáhlé, ani detailní. Výjimkou je již zmíněný Bohatýr Vratislav (o vysvětlení jsem se pokusil výše) a prózy z konce 30. let (především **O Děvín** a **Velehrad**). Tehdy Štorch zcela evidentně reflektuje dobovou vlasteneckou atmosféru, ochotu bránit republiku se zbraní v ruce. Spravedlivý boj je povinností muže i lidu.

Po skončení války v květnu 1945 posoudil podle Štorchovy interpretace Výzkumný ústav pedagogický všechny dějepisné učebnice a rozhodl, že pro druhý stupeň vyhovuje podmínkám nové republiky jediná (právě Štorchova a Čondlova Pracovní učebnice dějepisu).³⁶ Ministerstvo tento krok schválilo. Bylo ovšem nutno doplnit nejnovější události. Čondl k tomu vyzval Štorcha, který napsal téměř dvacet stránek textu na své chatě v Lobči

³³ ŠTORCH, Eduard: Válečný dějepis. In.: Pedagogický týdeník Komenský, číslo 17, 1909, s. 209–211.

³⁴ ČONDL, Karel – ŠTORCH, Eduard: Pracovní učebnice dějepisu III. Praha 1937. I. vydání, Praha 1946. II. vydání.

³⁵ ŠTORCH, Eduard: Nový dějepis. Praha 1909.

³⁶ Během protektorátu byla tato učebnice stažena, ostré kritiky (zejména z církevních kruhů) si vysloužila ještě v letech předválečného Československa. Senátor Msgre. Roudnický přivedl učebnici až k parlamentní interpelaci 11. března 1936. Jednalo se konkrétně o druhý díl a dobová polemika byla dosti ostrá – aktivní byly především Lidové listy. Tak zněly některé titulky: Učebnice, které plivají na minulost národa. (13. 10. 1935), Učíme přítrž travičství dětských duší. (12. 3. 1936), Kdo má pravdu? Universitní profesor Pekař nebo učitel Štorch? (5. 4. 1936).

„bez pomůcek za dva dny a dvě noci a bylo to uznáno jako dobré.“ Štorch si také poznamenal, že v novém vydání nebylo nic možné měnit.³⁷ Štorch již při prvním vydání narazil na aprobační řízení a nebyl zcela spokojen s konečným výsledkem učebnice – společně s Čondlem museli ustoupit „suchému didaktickému materialismu“ a doplnit do textu mnohá „postradatelná fakta.“ Nevíme, jak probíhalo oponentské řízení při druhém vydání. Štorch se o něm výslovně nezmiňuje, je s podivem, že korektury byly dokončeny již 20. října 1945, učebnice však vydána až v březnu příštího roku, prý pro technické důvody.³⁸

Pokusím se nejprve poukázat na některé změny a poté se budu věnovat obrazu první a druhé války v Pracovní učebnici.

Přehled ilustrací v **Pracovní učebnici dějepisu**, vydání 1937 (tučně zdůrazněny ilustrace, které ve druhém vydání chybějí), vydání 1946 (jen nově zařazené ilustrace), ve druhém vydání je o jednu fotografii méně, došlo k posunu číslování obrázků i stránek – v tomto případě i díky textovým změnám. Uvádím také popisky k jednotlivým ilustracím.

Pracovní učebnice dějepisu, vydání 1937			vydání 1946
číslo	strana	popisek	Nově přidané fotografie
46	163	Maršál Joffre, vítěz na Marně	
47	168	T. G. Masaryk, prezident Osvoboditel	
48	169	M. R. Štefánik	
49	170	Čsl. rozvědka 1. pluku v Karpatech 1916.	
50	172	Zborovští hrdinové. Velitelé čsl. rot Václav Šidlík, Josef Švec a Jan Syrový. (Foto Pam. osvob.)	str. 173 Osvobozená Praha, sídlo prezidentovo.
51	173	Čsl. dělostřelci na Urale 1918.	
52	174	Obrněný vlak Orlik na Sibiři.	
53	175	Dr. Karel Kramář.	str. 176 Vladimír Iljič Lenin.
54	176	Dr. Alois Rašín.	
55	178	Turč. Sv. Martin, budova Matice slovenské	
56	179	Příjezd presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka do Prahy.	
57	180	Lidové umění na východě republiky: dřevěný kostel ve Zbují na Slovensku, z r. 1771	
58	187	Cvičení žen na IX. sokolském sletu (1932)	
59	188	Alois Hudec, nejúspěšnější sokolský borec na světové Olympiádě v Berlíně 1936, vyznamenaný zlatou medailí. (Foto Mir. Klinger, stud. rg v Praze – Vin.)	str. 191 obrázek 59. Generalissimus Josip V. Stalin.

³⁷ Štorchovy vlastnoruční vpisky do autorského výtisku – uváděl vždy velmi pečlivě opravy, recenze, honoráře, ale také cestu k vydání knihy. PNP, osobní fond Eduard Štorch. Odborné publikace. Pracovní učebnice dějepisu. I. vydání.

³⁸ PNP, osobní fond Eduard Štorch. Odborné publikace. Pracovní učebnice dějepisu. I. vydání, II. vydání.

60	191	<u>Agrární ministři r. 1922. min. vnitra Malypetr, min. předseda dr. Švehla, min. nár. obrany Udržal, min. zeměd. dr. Hodža</u>	
61	195	Baťovo město Zlín na Moravě.	
62	201	President Československé republiky Dr. Edvard Beneš	
63	202	Rukopis dra. Edvarda Beneše, presidenta republiky Československé	
64	204	Mikuláš Aleš – Kresba *	

* Kresba dvou jezdců na koni, kterou Štorch využil již v Bohatýru Vratislavovi.

A budu pokračovat některými změnami textovými:

u obou vydání strana 166:

původní text – „*Vůdcem všech sovětů se stal rozhodný socialista (komunista) Lenin... Dělníci i rolníci (tedy velická většina obyvatelstva) šli nadšeně za Leninem. Tím byl osud Ruska rozhodnut a Lenin se stal diktátorem ohromné říše, Svazu sovětských socialistických republik (SSSR). Všeliký odpor nebo odchylné smýšlení dusily sověty násilím. Car Mikuláš a jeho rodina byli ve vězení povražděni.*“

upravený text – „*Vůdcem všech sovětů se stal rozhodný socialista (komunista) Lenin... Dělníci i rolníci (tedy velická většina obyvatelstva) šli nadšeně za Leninem. Tím byl osud Ruska rozhodnut a komunistická strana v čele s Leninem Říjnovou revolucí r. 1917 strhla na sebe vládu ohromné říše, Svazu sovětských socialistických republik (SSSR).*“

původní text – strana 173 – „*Německá armáda pronásledovala ustupující legie, ale ty se jim statečně ubránily (zejména vítězstvím u Bachmače). Pak zase sověty činily veliké potíže v odchodu našich vojsk, jimž přikázaly vydat velkou část zbraní. Legionáři se však rozhodli, že se přece probijí až k Vladivostoku. Obsadili sibiřskou magistrálu a chránění obrněnými vlaky dosáhli po mnoha svízelných konečně Tichého oceánu. Tito naši sibiřští hrdinové proslavili navždy náš národ a jejich jména* zůstanou spjata s dějinami našeho osvobození.*“

*Zvláště vůdců: Čeček, Surový, Vojcechovský, Švec, Husák, Voženílek, Klecanda, Šnejdár, Kutlvašr a j.“

upravený text – strana 172 – „*Německá armáda pronásledovala ustupující legie, ale ty se jim statečně ubránily (zejména vítězstvím u Bachmače). Když pak došlo k nedorozumění se sověty, rozhodli se legionáři, že se přece probijí až k Vladivostoku. Obsadili sibiřskou magistrálu a chránění obrněnými vlaky dosáhli po mnoha svízelných konečně Tichého oceánu.*“

u obou vydání strana 185:

původní text – „*Za obratného vedení ministra financí dr. Aloise Rašína* bylo včas a dobře uspořádáno státní hospodářství a zavedena vlastní měna.*“

* Dr. Rašín byl r. 1923 zfanatizovaným komunistou smrtelně zraněn a zanedlouho zemřel.“

upravený text – (poznámka vypuštěna)

u obou vydání strana 194: (vývoj v sovětském Rusku)

původní text – „*Tento hospodářský převrat byl provázen nesmírnými těžkostmi, krveproléváním, brozným hladem a nouzí, ježto se dál překotně. Ale v plánu se neústupně postupovalo, i když po Leninově smrti (1924) se stal diktátorem Gruzinec Josef Stalin. Ruští komunisté poznali, že jejich naděje na převrat v celém světě byla mylná, a věnovali se uspořádání své vlastní říše, aby z ní učinili silný komunistický stát.*“

upravený text – „*Tento hospodářský převrat byl provázen nesmírnými těžkostmi. Ale v plánu se neústupně postupovalo, zejména když po Leninově smrti (1924) se stal vůdcem SSSR Gruzinec Josef Stalin. Ruští komunisté věnovali se pak za geniálního jeho vedení s jedinečnou houževnatostí uspořádání veliké sovětské říše, aby z ní učinili silný komunistický stát.*“

Změnilo se i morální poselství – z prvního vydání závěr kapitoly S důverou vpřed – s. 200 – „*Budeme přiblížet k potřebám všech tříd a ovšem třídy největší, lidu, abychom neměli nuzných a chudých. Usilujeme, aby mezi námi nebylo žebráka. To je ten náš český ideál.*

Potřebujeme padesát let nerušeného vývoje, a budeme tam, kde bychom chtěli být už dnes. Jsme malý národ a v nepřiznivém postavení zeměpisném; to nám ukládá, abychom více mysleli, víc dokázali než druzí, neboli podle Palackého: každý uvědomělý Čech a Slováček musí dělat třikrát tolik co členové národů velkých a nejvýhodněji položených.

Zavrhujeme všeliké násilí, pravda, ale bránit se můžeme, máme, musíme. Bude-li nejhůře, i mečem... Vstipme si dobře tu Husovu modlitbu k pravdě: Hledej pravdy, slyš pravdu, uť se pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž pravdu, braň pravdy až do smrti!

Máme svůj stát k tomu, abychom v něm usilovali o nejlepší řád, spravedlivý, bratrský, řekl bych – o království boží. Tedy vpřed, všichni boží bojovníci.“

Závěr kapitoly Druhá světová válka v přepracovaném vydání obhájí poslední změny a nastiňuje perspektivy dalšího vývoje, (s. 216) – „*Jak vznešeně tu zní základní článek naší ústavy: „Lid je jediným zdrojem státní moci!“ U nás jsou všichni občané rovnoprávní a všem je zabezpečena plná svoboda osobní i svoboda projevu. Však také náš lid miluje osvobozenou republiku! Jak statečně pro ni bojoval, ať již v armádě nebo partyzánsky, nebo politicky, tak oddaně pro ni nyní ze všech sil pracuje. Zavedením národních výborů převzal náš lid veřejnou správu do vlastních rukou. Zabráním německé a zrádcovské pudy se dostalo našim chudobným zemědělcům dostatečného zemědělského majetku, aby mohli spokojeně žít na vlastní půdě. Postátněním bank, dolů a velkých podniků průmyslových zlomili jsme moc vykořisťovatelského kapitalismu...*

U nás si lid skutečně vládne. Tuto zásadu uznáváme i pro jiné...

Není divu, že chceme mít ve své republice klid a pořádek. Po špatné zkušenosti, kterou jsme učinili s našimi pobraničními Němci, nemůže se nikdo divit, že už s nimi nechceme být pohromadě a že německé kazimíry pošleme z republiky tam, kam se tolik tlačili. Naše republika bude národní, naše!

Sláva Československé lidové a spravedlivé republice.

Ať žije náš milovaný prezident dr. Eduard Beneš.“

Závěrečná kapitola v přepracovaném vydání s názvem Poslání dějin vychází z předválečného textu a je svým vyzněním zcela prvorepubliková – masarykovsko-benešovská.

Myslím, že i vybrané ukázky postačují k tomu, aby ukázaly, že Štorch své socialistickodemokratické ladění učebního textu posunoval zcela jednoznačně k pojetí, které nemělo vadit komunistické straně. Snad se dá říci, že většina provedených úprav měla zrušit protisovětský a protikomunistický charakter některých pasáží původního textu, Štorch zřejmě velmi brzy pochopil, že pro komunisty nejsou přijatelné nejen realistické postřehy vůči sovětské moci, sovětským vůdcům – diktátorům, ale také protěžování komunistických protivníků. Velmi rychlý ústup zažívají legionáři. Mizí jejich zobrazení, jejich jména. Stávají se anonymními, nebo možná ještě na chvilku kolektivními hrdiny. Paradoxně působí zejména formulace z prvního vydání – „*Tito naši sibiřští hrdinové proslavili navždy náš národ a jejich jména zůstanou spjata s dějinami našeho osvobození.*“ Stačilo necelých deset let a nejrozšířovanější učebnice dějepisu již jejich jména nepřipomíná. A cenzorem je sám autor.

Texty se tak jeví v podstatě poplatné vlasteneckému národnímu pojetí, na které se Štorch pokouší naroubovat dobově vhodné „ideologické“ vyznění. Zdá se, že Štorch velmi dobře pochopil, co bude komunistům vadit, ale vůbec neodhadl, co jim také nebude vyhovovat. Ostatně musel by tím popřít sám sebe. A také by nesměl věřit tehdejší komunistické rétorice.

Pokusím se teď podrobněji interpretovat Štorchovo pojetí postavení Čechů za první války, které koresponduje s obdobným stylem většiny učebnic dějepisu vydaných či používaných ve třicátých letech 20. století. Až hagiografické pojetí T.G. Masaryka a zahraničního odboje, heroizace odboje vůbec, obraz Rakouska, ve kterém jsme „úpěli,“ obraz všeobecného (všelidového) odporu vůči válce, zdůrazňování významu legií (oslabené ve vydání z roku 1946). Zcela příznačné jsou dva následující úryvky ze Štorchovy učebnice:

s. 169–170: „*Na počátku války Masaryk pozoroval chování našeho lidu a brzo vystihl, že náš národ jde do války jen z donucení a že srdcem je proti Rakousku a se Srby, s Rusy a s trojdohodou. Rakouská vláda krutě stihala a trestala „velezrádné“ Čechy za projevy sympatií k nepřátelům a nechuti k Rakousku. Brzo se proslýchalo, že se čeští vojáci vzdávají Srbům a Rusům a přebíhají k nim, aby nemusili bojovat proti slovanským bratrům za nenáviděné Rakousko. Prof. Masaryk si řekl, že „hlas lidu – hlas boží“ a že přichází doba zúčtování s Rakouskem. Poslechl tohoto hlasu a zahájil boj za osvobození národa.*

V tajnosti smluvil s několika odbodlanými muži protirakouské spiknutí.“

s. 175–177: „*Rakouská vláda pouštěla do světa zprávy o nadšení obyvatelstva pro válku a dynastii a uváděla vynucené projevy loyality českého lidu. Tím byl velmi poškozován boj našich lidí v cizině, neboť vůdcové dohody z toho soudili, že český národ je v Rakousku spokojen a že oddaně prolévá krev za svého císaře. Prof. Masaryk vzkázal po tajném poslu do Prahy, že nutno projevití pravé smýšlení našeho národa, má-li dohoda uvěřiti jeho ujišťování, že Čechové jsou proti Rakousku. Ale takový projev českého odboje mohl ovšem tehdy státi život, nicméně byl nutný v zájmu národa. A tu naši spisovatelé se ukázali jako mluvčí národa a nebojácně vyslovili, co jsme všichni v srdcích chovali. Spisovatel Jaroslav Kvapil sepsal projev českých spisovatelů a první se podepsal mistr Alois Jirásek, všem Čechům drahý. Za ním pak se podepsalo tak veliké množství našich spisovatelů a vědců jako mluvčí národa, že se žádná vláda nemohla odvážit je postřílet.“*

Ladislav Horák v jinak velmi osobitém líčení první světové války (její součástí jsou např. podkapitoly technického pokroku již od konce 18. století) zdůraznil protiklad perzekuce všeho českého a rozhodné chvíle pro boj za svobodu (Masaryk, naši hoši = legionáři).³⁹

Obdobně a stejně stručně i Jirák, Reitler.⁴⁰ Podrobnější líčení komponující příběh Čechů a Slováků do dějin světové války nalezneme u Leontiny Mašínové. I ona zdůrazňuje význam Masaryka, legií (podrobný popis čeljabinského incidentu), všelidovost a jednotnost českého postoje („zajatci se nabízeli, že vstoupí do ruské armády“ – s. 82, „kdo nemohli do boje, pomáhali penězi, přispívali totiž na vyzbrojení legionářů a nesli náklad zabraníční akce, vedené Masarykem. Peníze obětovali i nejhudší: české služby, učedníci, děti.“ – s. 84–5).⁴¹

Velmi často jsou zdůrazňována také jména zahraničních přátel československých (Denis, Seton-Watson) ve shodě s tradiční apoteózou Masaryka, legií („skvěla zvítězila“), některých akcí domácího odboje (manifest spisovatelů).⁴² Agrární a venkovský rozměr navíc získává učebnice pro zemědělské školy, ačkoliv v tomto textu je upevňující se a upevněná československá státní tradice podána patrně ve své nejčistší podobě, ilustrována dokonce pěti legionářskými ilustracemi.⁴³

Stejně, poněkud podrobnější pasáže nalezneme i v dalších středoškolských textech, i zde často spoluvytvářející mýtus národního odboje a první republiky.⁴⁴ Rozsahem, podrobností a nezastíráním určitých komplikací českého odboje (situace v Rusku mezi Masarykem a Dürichem za carské vlády) všechny zmíněné texty přesahuje učebnice Pekařova,⁴⁵ ačkoli ani v ní nenalezneme zmínek o chování a především umírání českého vojáka v rakouské uniformě.⁴⁶ Je nepochybné, že v rakouské uniformě padlo více Čechů, než jich vůbec sloužilo v legiích.⁴⁷ Nemluvě o těch, kteří v habsburské armádě „jen“ sloužili, byli zraňováni... Tento svár – protiklad obecnější prvoválečné zkušenosti české veřejnosti s učebními dějepisnými texty oslavujícími legionáře není však pro období první republiky zamapován, přestože zcela jistě vytvářel významné napětí. Pokud bychom předpokládali, že učitel se striktně drží učebního textu, patrně jedině ve třídách, kde se pracovalo se Štorchovou učebnicí, lépe řečeno s jeho zadáními pro samostatnou práci žáků, bychom mohli nalézt vnesení osobní zkušenosti rodin žáků (vojenská služba rodinného příslušníka v habsburské

³⁹ HORÁK, Ladislav: Dějepis pro jednoroční učební kurzy (IV. ročníky) při školách měšťanských . II., opravené vydání. Praha 1931.

⁴⁰ JIRÁK – REITLER: Dějepis pro roční učební kurzy (IV. ročníky) při měšťanských školách. Upravili L. Hanus, A. Reitler. VI., nezměněné vydání. Praha 1935.

⁴¹ MAŠÍNOVÁ, Leontina: Dějiny vzdělanosti pro odborné školy ženských povolání. II. díl. III. nezměněné vydání. Praha 1936.

⁴² PEŠEK, Josef: Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol IV. Praha 1933.

⁴³ PEŠEK, Josef: Dějiny československé pro zemědělské školy. Praha 1933, s. 124–129.

⁴⁴ BIDLO – DOBIÁŠ – ŠUSTA: Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol. Díl III. IV. vydání, přepracované. Praha 1938. HRBEK – LÍVA – PLAČEK – VODEHNAL: Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol. Praha 1937.

⁴⁵ PEKAŘ, Josef: Dějiny československé. Praha 1921.

⁴⁶ Metodologicky inspirativní je rozbor Pekařovy učebnice, respektive jejích úprav. LEMBERG, Hans: Historická kniha třech státních systémů: Učebnice Josefa Pekaře pro nejvyšší třídy gymnázia v letech 1914–1945 a Pekařova učebnice dějepisu a její přepracování v protektorátním období Josefem Klikem. In: Hans Lemberg: Porozumění. Praha 2000, s. 100–117.

⁴⁷ ŠEDIVÝ, Ivan: Češi, české země a velká válka. 1914–1918. Praha 2003, s. 146–150.

armádě). Přestože je Štorch jinak ve svém textu poplatný většinovému pohledu učebnic dějepisu na první válku a český odboj během ní, má jeho text i určité odlišnosti. Typická je snaha dát čtenáři mladého hrdinu, se kterým se může identifikovat – „*se narodil panskému kočímu Masarykovi v Hodoníně synek Tomáš, z něhož vyrostl muž, který rozbil Rakousko...*“ (s. 167) a který může „dozrát.“ Příznačné je i využívání vyprávěcího stylu, často s expresivními prvky – „*na sta mrtvých tehdy z kropilo krví petrohradskou dlažbu,*“ (s. 166), zámlky, náznaky, hodnotící adverbia (lačně obsadilo Kyjev), adjektiva (rozháraná říše, nenáviděné Rakousko, nadšený slovenský hvězdář). Příznačná pro Štorcha byla také snaha do textu vnést i malé dějiny, obdobné najdeme ze zmiňovaných učebnic snad jen u Leontiny Mašínové.⁴⁸ Zabývá se situací na školách – nové čítanky, (vynucené) oslavy vítězství, stíhání. Připomíná také zákazy zpěvu „mnoha písni,“ perzekuci učitelů v táborech, „*kde je morili hladem.*“ (s. 174) Hlad a jídlo bylo pro Štorcha opravdu významným fenoménem. Také v kapitole věnované druhé světové válce se objevuje poměrně podrobná pasáž dokumentující zdražování a nedostatek potravin.⁴⁹ Dá se však konstatovat, že ideově Štorchova učebnice nevybočuje z rámce prvorepublikových textů a pro mne překvapivě se v ní téměř vůbec neodráží Štorchova proválečná osobní zkušenost. Kupodivu v Horákově učebnici nalezneme dokonce zmínku o Štorchově válečném nadřazeném – MUDr. Kukulovi. „*Nesčetných díky získali si na př. naši chirurgové. Maydl, Kukula, Jedlička. (oba poslední řídili polní nemocnice nejen za světové války, ale již předtím...)*“.⁵⁰

Značný rozdíl v učebních textech je však v didaktickém vybavení. Štorch se od ostatních zřetelně odlišuje. Již zmíněnou snahou o čtivost textu, formulace se přibližují mladému čtenáři. Častým využitím obrazového materiálu, fotografie jsou využívány nejen jako ilustrace, ale s ohledem na jejich velikost i jako učební zdroj. A především metodikou – zadání pro žáky, pokyny pro práci s tématem první světová válka:

Úkoly

1. Vyptej se pamětníků na strasti obyvatelstva za války!
2. Vyptej se účastníků války na jejich vzpomínky.
3. Vyptej se pamětníků na slavný den převratu 28. října 1918!
4. Pozvěte do školy některého legionáře, aby vám vypravoval, co zažil v legiích.
5. Je u vás nějaký pomník nebo pamětní deska o válce? Jaký má význam? Pečujte o ten pomník (zahrádku).
6. Sepište legionáře ze své obce a zapisujte jejich vzpomínky!
7. Vypravujte, co víte o některém vynikajícím legionáři (o plukovníku Švecovi a j.)!
8. Čtete knížky legionářské o převratu, o pres. Masarykovi.
9. Vyhledejte v museu oddělení válečných (legionářských) památek!
10. Kdo byl v pražském museu Odboje? Vypravuj o něm!

⁴⁸ MAŠÍNOVÁ, Leontina: c.d., s. 79–88.

⁴⁹ ČONDL, Karel – ŠTORCH, Eduard: Pracovní učebnice dějepisu III., Praha 1946. II. vydání, s. 214.

⁵⁰ HORÁK, Ladislav: Dějepis pro jednorozhodné učebné kurzy (IV. ročníky) při školách měšťanských. II., opravené vydání. Praha 1931, s. 209.

11. Sbírejte památky z války! Uspořádejte válečnou výstavku (knihy, články, obrázky, dopisy, dokumenty aj.)! Cenné věci nabídněte pak museu!
12. Uspořádejte výstavku o T. G. Masarykovi, dr. Benešovi, dr. Štefánikovi a o našem osvobození. Zahajte ji vhodným proslovem!
13. Uspořádejte výstavku Československa (obrazy, diagramy, mapy, pohlednice, ukázky přírodního bohatství i výrobků, národopis a j.)! kdo z vás byl v některém koutě republiky, bude o něm vypravovati, aneb požádejte někoho o přednášku o některém kraji republiky (třeba i se svět. obrazy).

Přednost těchto zadání je v jejich jednoduchosti a zároveň také v modernosti, Štorch v podstatě nabízí činnosti na základě:

- orální historie (kontakty s pamětníky – bylo by rozhodně velmi zajímavé nalézt soubor žákovských prací podle výše vypsání zadání)
- výuky v terénu (museu)
- badatelských projektů
- lokálních dějin
- mezipředmětových vztahů (jazyk, zeměpis, sloh....)
- výchovy demokratického občana
- vrstevnického učení (uspořádání výstavek)
- výchovy ke kulturně historickému dědictví
- dovedení výuky dějepisu až do současnosti

Je s podivem, že nebylo těchto Štorchových myšlenek využito při komponování Rámcově vzdělávacích programů. A myslím si, že kdyby Stradling uměl česky, Štorch by se nepochybně objevil mezi jeho inspirátory.⁵¹

Patrně výše vypsáními zadáními Štorch nastavil laťku do maximalistické podoby, kterou bychom mnozí rádi realizovali i v současných podmínkách, ale zároveň poskytl učitelům koncepci metodického organizování tematického bloku. Je příznačné, že obdobné zásady nalezneme téměř ve všech zadáních Štorchovy a Čondlovy učebnice, ale také ve Štorchových pokynech pro práci s beletristickými texty. Viz například úkoly vytvořené pro čtenáře Bronzového pokladu.⁵²

ÉPILOG – CHARAKTER DRUHÉ VÁLKY VE ŠTORCHOVĚ PODÁNÍ

Podle Štorchova svědectví bylo nutné dopsat do Pracovní učebnice kapitolu o posledních událostech velmi rychle, Štorch údajně neměl k dispozici žádné materiály. Nabízí

⁵¹ STRADLING, Robert: Jak učit evropské dějiny 20. století. Praha MŠMT 2005.

⁵² RÝDL, Karel: Eduard Štorch. Český průkopník moderní zážitkové pedagogiky. Lüneburg 1999, str. 6–8.

se samozřejmě otázka, jak se na definitivní podobě přepracovaného učebního textu podílelo samotné nakladatelství. Jeho podíl se nedá vyloučit u výběru obrázků, stylisticky je přepracovaný text s největší pravděpodobností záležitostí výlučně Štorchovou. Události 1938 interpretuje jako pokračování slepoty velmocí a další úspěšný krok „vychýtralého Hitlera.“⁵³ Počáteční německé úspěchy ve válce přičítá následkům krize, nechuti především Francouzů válčit, úžasem z německého Blitzkriegu... Posléze vedly německého vůdce „k záchvatu slavomanu.“ Rozhodl se napadnout Rusko, další pasáže jsou naplněny patosem – řečnické otázky (Odolá Rusko strašnému úderu?), zvolání (Vzhůru na vrahy, vetřelce!), literární epiteta (Moskva, mátuška bělokamenná), dramatickým konfliktem (svár demokracie, humanity versus barbarství), nenávisti k Němcům (Němci – národ největších vrahů lidských dějin) a obdivem ke Stalinovi. Štorchův obdiv až předznamenává stalinský kult 50. let. Paradoxně vyznívá zejména pasáž osvobození Československa v konfrontaci se Štorchovými deníkovými záznamy z května 1945. V deníkových záznamech je k neděli 6. května následující pasáž – „*V nejhorší chvíli přišli Vlasovci k nám na pomoc a statečně bijí Němce...*“⁵⁴ Učebnice se samozřejmě? již o vlasovcích nezmiňuje. „*V nejhorší chvíli, časně ráno 9. května zarachotily na pražské dlažbě tanky, sovětské tanky! Osvobozující pomoc přece přišla – Němci prchají, vítězíme! Jsme zachráněni. Sám maršál Stalin tehdy zachytil volání Prahy o pomoc v těžkém boji. Dal ještě v noci rozkaz svým motorisovaným divizím u Berlína a Drážďan, aby ihned táhly na pomoc Praze. Rudé tanky se rozjely, rudí vojáci se vydali do Čech. Jeli noc a den a ještě noc; cestou bojovali s německými sbory a ještě včas dorazili do Prahy. Německý odpor byl rychle zlomen. Praha je opět naše! Sláva svobodě, sláva chrabré Rudé armádě! Da zdravstvujet SSSR, da zdravstvujet generalissimus Stalin.*“⁵⁵ Je zajímavé, že heroizace sovětských hrdinů je ideově ve shodě s heroizací pražských barikádníků ze Štorchovy nepublikované básně „bezručovského“ stylu Bylo nás pět:

*Tři tu ještě stojíme,
o hrstku nábojů
spolu se dělíme.
Padají vzteklí vrahové,
jak my svou Prahu bráníme.
Ví o tom někdo ve světě,
ví o tom někdo?*

*...a tam v dálkách kdesi
se třese rachotí zem.
To tanky těžké jedou
Z Berlína, od Drážďan sem.
Celý den jedou i celou noc
a opět den a opět noc...*

V dalších pasážích svého učebního textu Štorch obhájuje odsun Němců („*že německé kazimíry pošleme z republiky tam, kam se tolik tlačili*“) a čechoslovakistickou národní kon-

⁵³ Po únoru byla pracovní učebnice dějepisu podrobena velmi ostré kritice a posléze i zakázána. Obraz Mnichova a vůbec druhé světové války byl na základě kritiky Jaroslava Černého „vyvrcholením jejich nejmírněji řečeno chyb. Není možno bez nejvyššího rozhořčení referovat o tom, že se ...dostává na české školy učebnice, kde je obhajována mnichovská kapitulace. Takové omývání kapitulantské politiky, tak dokonalé překroucení historické skutečnosti nelze ničím omluvit.“ Mladá fronta 15. 10. 1948. 17. října stejného roku proběhla tiskem zpráva (např. Národní osvobození), že ministerstvo školství a osvěty zakazuje s okamžitou platností používání zmíněné Čondlovy a Štorchovy učebnice.

⁵⁴ PNP, osobní fond Eduard Štorch, deníkové záznamy z květnového povstání.

⁵⁵ ČONDL, Karel – ŠTORCH, Eduard: Pracovní učebnice dějepisu III., Praha 1946. II. vydání, s. 213.

cepci – „*dnes už nic na světě Čechy a Slováky nerozloučí.*“ Štorch už nebyl schopen aktualizovat zadání úkolů k této kapitole, a tak jej spojil s otázkami vztahujícími se k životu za první republiky. Jejich obecný charakter mohl ovšem být leckdy vztáhnut i k tématu poválečného Československa. Zvláštní otázky k problematice druhé světové války chybějí. Jedinou změnu provedl v následující otázce – Zasedá ve vládě také některý ministr Slovák? A což Němec?⁵⁶ Dodatek byl pro nové poměry zjevně nadbytečný. Štorchův text je svědectvím snahy konstruovat závazný model budoucí historické paměti. Je to znakem dobré učebnice?

Štorchovy závěrečné kapitoly jednoznačně prokázaly nebezpečí, které číhá na autory učebnicových textů v situaci zachytit nejnovější události navíc pod tlakem nakladatelských termínů. Dějepis tak má velmi blízko k poezii, v nejtragičtějším významu tohoto spojení. Na jednu stranu je škoda, že později Štorch neměl možnost revidovat tento svůj zbrklý, nehistorický a zjevně zpolitizovaný text. Na druhou stranu nechci domýšlet, jak by vypadal revidovaný text, kdyby byl Štorch požádán o nové vydání v 50. letech. Přesto se domnívám, že Štorchovy učebnice a mnohé Štorchovy názory na výuku dějepisu vůbec jsou dodnes nejceněnějšími, bohužel stále nedocenenými příspěvky, které didaktika dějepisu první poloviny 20. století přinesla.

POUŽITÉ PRAMENY

- Památník národního písemnictví (PNP), osobní fond Eduard Štorch
- ČONDL, Karel – ŠTORCH, Eduard : Pracovní učebnice dějepisu III., Praha 1946. II. vydání
- ČONDL, Karel – ŠTORCH, Eduard : Pracovní učebnice dějepisu III. Praha 1937. I. vydání
- ŠTORCH, Eduard: Válečný dějepis. In.: Pedagogický týdeník Komenský, číslo 17, 1909, s. 209–211

POUŽITÁ LITERATURA

- KAKÁČ, Bohumil: Eduard Štorch. Praha 1986
- SKLENÁŘ, Karel: Bohové, hroby a učitelé. Cesty českých spisovatelů do pravěku, Praha 2003

⁵⁶ ČONDL, Karel – ŠTORCH, Eduard: Pracovní učebnice dějepisu III. Praha 1937. I. vydání, s.204, Praha 1946. II. vydání, s. 219.

JOSEF MÄRC

WARS AND FIGHTS OF EDUARD ŠTORCH

The contribution describes a few chapters of Eduard Štorch's life, which are linked by a theme of war. The war as a topic of Štorch's "didactic" considerations, textbooks and also the war as personal experience. Besides both of the World Wars, the author included also the chapter on Štorch's work in the Most region, where this period is approached primarily from his personal interpretation as "the war" of a Czech patriot.

A significant part is devoted to the third part of the Štorch's History Workbook and to comparison of the First Republic and the post-war issues. The post-war issue brought a few changes that reflected not only change of the Štorch's attitude, but also the more extensive change of circumstances, than we are sometimes able to admit.